

РОЗДІЛ 1. ПУБЛІЧНЕ ПРАВО. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Трина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

ORCID: 0000-0002-5536-814X

ОФІЦІЙНИЙ ДОКУМЕНТ, ЯК ПРЕДМЕТ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ, В РАКУРСІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

УДК 343.35

Актуальність проблеми. Серед кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності одним з найпоширеніших є службове підроблення (ст. 366 КК), яке часто вчиняється у сукупності з іншими кримінальними правопорушеннями. На даний час проблема підроблення офіційних документів, як самостійного кримінального правопорушення чи у сукупності із іншими кримінальними правопорушеннями, набула значного поширення, що потребує відповідного реагування у тому числі і шляхом доктринальних досліджень. Аналіз судової практики показує, що правопорушення, пов'язані з офіційними документами, часто пов'язані з корупційними схемами, ухиленням від сплати обов'язкових платежів або зловживанням владою (наприклад, у господарській діяльності поширені випадки підроблення документів з метою протиправного відшкодування ПДВ, мінімізації податкових платежів, а у службовій діяльності часті випадки фальсифікації звітів чи наказів для приховування незаконних дій посадових осіб). Офіційні документи різного виду (дипломи, свідоцтва, рапорти, довідки, акти тощо, які містять юридично значущу інформацію та видаються уповноваженими органами чи особами, можуть бути предметом кримінальних правопорушень, у тому числі і підро-

блення). А саме, офіційний документ може виступати предметом кримінального правопорушення, якщо він був предметом дій, визначених об'єктивною стороною певного складу кримінального правопорушення, якщо він був виготовлений чи іншим чином підроблений, збутий, використаний або виступав предметом інших кримінально протиправних дій. Разом із тим, чинний КК поряд із визначенням загального поняття офіційного документа, передбачає можливість виступати предметами окремих складів кримінальних правопорушень і офіційних документів конкретно визначеного виду. Важливим є встановити ознаки офіційного документа, відмінності між офіційними документами як предметами кримінальних правопорушень у різних розділах КК на прикладів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Мета дослідження. Проаналізувати нормативне визначення поняття офіційного документа, законодавче регулювання інструментів з'ясування змісту поняття офіційних документів певного виду, а також доктринальні підходи до поняття офіційного документа. Встановити суттєві ознаки поняття офіційного документа та запропонувати власне бачення доцільності існуючого нормативного визначення офіційного документа.

Стан дослідження проблеми. Елементи дослідження порушеного питання містяться у працях таких вітчизняних представників кримінально-правової науки як Андрушко П.П., Мельник М.І., Навроцький В.О., Степанюк М.В., Тучков С.С., Тімошенко Н.О., Хавронюк М.І. та інших. Переважно проблематика поняття офіційного документа висвітлюється при дослідженні складу того чи іншого кримінального правопорушення, предметом якого є офіційний документ, рідше – при доктринальному аналізі предмета кримінального правопорушення загалом.

Виклад основного матеріалу. В ст. 366 Кримінального кодексу України (ККУ) є одним із центральних юридичних інструментів у боротьбі з кримінальними правопорушеннями у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що пов'язані із підробкою офіційних документів. Протягом останніх років ця стаття активно застосо-

ується у судовій практиці, особливо в резонансних справах, що стосуються службових осіб у сферах державного управління, фінансів та правопорядку. У науковій літературі виділяють кілька основних підходів до розуміння сутності офіційного документа: 1) формально-юридичний; 2) функціональний; 3) матеріальний; 4) комплексний. Суть формально-юридичного підходу (Навроцький В.О., Хавронюк М.І.) полягає у зосередженні уваги на зовнішніх ознаках офіційного документа, а саме його форма, реквізити та порядок створення. За цим підходом, офіційний документ — це письмовий акт, складений уповноваженою особою чи органом у встановленій законом формі. При цьому офіційний документ характеризується саме наявністю обов'язкових реквізитів, таких як підпис, печатка, дата, а також його видачею від імені держави чи уповноваженого суб'єкта, тобто за цим підходом акцентується увага на юридичному значенні документа та його формальних ознаках: *походження* (документ видається або засвідчується органами державної влади, місцевого самоврядування чи уповноваженими особами); *форма* (документ відповідає встановленим законом вимогам щодо форми (письмова чи електронна форма, наявність реквізитів, підписів, печаток тощо); *юридична сила* (документ створює, змінює або припиняє правовідносини). Зокрема, згідно позиції Хавронюка М.І., такий формально-юридичний підхід до поняття офіційного документа дає підстави вважати документом як предметом кримінального правопорушення не лише ділові папери, які мають юридичне значення, а й інші матеріальні об'єкти, наділені здатністю посвідчувати такі факти (фотографії, фотоплівки, аудіо- та відеоплівки, відтиски тощо) [5, с. 1097]. Цілком очевидно, що такий підхід є найбільш поширеним у правозастосовній практиці, адже він заснований на ознаках (критеріях), які можна перевірити, але не враховує всіх видів документів, які можуть мати значення для кримінального права, наприклад, документів, виданих приватними організаціями, але з юридичними наслідками.

Прихильниками функціонального підходу до визначення поняття офіційного документа є Андрушко П.П., Джужа О.М., Грошевий Ю.М. та інші, які акцентують увагу на призначенні

документа в правовій системі і дозволяє враховувати контекст використання документа, його роль у правозастосовній практиці. А саме, офіційний документ — це інструмент, який виконує певні функції, такі як засвідчення, підтвердження чи регулювання правовідносин. Так, на думку Андрушка П.П., офіційні документи проявляються як охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, а обов'язковою ознакою (властивістю) будь-якого документа є його функціональне призначення, яке обумовлюється метою створення документа – виконувати певні функції [1, с. 50]. Прихильники даного підходу наголошують на призначенні офіційного документа, а саме на виконанні ним функції засвідчення фактів, що мають юридичне значення, незалежно від того, хто його видав. Цей підхід очевидно є дещо ширшим, але може створювати труднощі в правозастосуванні через нечіткість критеріїв визначення юридичного значення.

Матеріальний підхід до поняття офіційного документа (Коржанський М.Й., Сташис В.В., Тацій В.Я., Карпенко М. І., Москаленко О. М.) полягає у зосередженні на змісті документа і його правових наслідках, тому офіційний документ — це носій інформації, який засвідчує юридично значущі факти або створює права чи обов'язки для суб'єктів права. Так, на думку Коржанського М.Й., офіційний документ має юридичну силу лише тоді, коли його зміст здатний впливати на правові відносини, тоді як така ознака як офіційність взагалі є зайвою, адже неофіційних документів з огляду на їх призначення взагалі бути не може [3, с.593]. Узагальнюючи наявні доктринальні підходи до поняття офіційного документа Карпенко М.І. та Москаленко О.М. зазначають, що предметом службового підроблення виступає передбачена законом матеріальна форма одержання, зберігання, використання і розповсюдження інформації, яка має юридичне значення шляхом фіксації її на папері, магнітній, кіно-, відео-, фотоплівці, дискеті або іншому носії [2, с. 28-38]. Тобто офіційний документ розглядається переважно як матеріальний об'єкт, на якому зафіксована інформація, що має значення для кримінально-правової охорони. Такий підхід обґрунтовано визнається іншими науковцями корисним для аналізу кримінальних правопорушень, пов'язаних

із матеріальними носіями, але він менш застосовний до електронних документів, які не завжди мають фізичну форму.

Відсутність єдиного нормативного та доктринального підходу до визначення офіційного документа створює низку проблем у правозастосуванні, оскільки наприклад, *електронні документи* можуть не мати фізичних носіїв, *документи приватного походження* не очевидно можуть визнаватись завжди офіційними, а юридична сила офіційного документа передбачає досить розмиті критерії, які вибудовуються у правозастосовчій практиці.

Поняття документа є предметом нормативного регулювання також і інших нормативно-правових актів. Наприклад, Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», ДСТУ 4163-2020 оперують поняття документа, надають його визначення, але вони мають обмежену сферу застосування і не завжди враховують специфіку кримінального права. У цьому контексті доктринальні підходи відіграють важливу роль у формуванні цілісного розуміння цього поняття.

Таким чином, поняття «офіційний документ» у законі про кримінальну відповідальність залишається предметом активних доктринальних дискусій. Формально-юридичний, функціональний, матеріально-правовий та комплексний підходи пропонують різні перспективи для розуміння цього поняття, але найбільш перспективним є комплексний підхід, який враховує як формальні, так і змістовні ознаки офіційного документа.

Таким чином, *предмет* — офіційний документ, тобто зафіксована на будь-яких матеріальних носіях юридично значуща інформація, що підтверджує явища / події / факти, здатні спричинити за собою виникнення, зміну, припинення прав і обов'язків; оформляється або засвідчується компетентним посадовою особою в межах його повноважень, з означеної законом форми і з усіма реквізитами; може використовуватися як доказ у правозастосовчій діяльності, якщо документ не відповідає хоча б одній з перерахованих вище критеріїв, він не може бути визнана офіційною.

Враховуючи вище викладене вважаємо, що найбільш оптимальним є комплексний підхід до розуміння офіційного доку-

мента, який поєднує елементи всіх вищезгаданих підходів і є найбільш універсальним, оскільки враховує як традиційні, так і сучасні форми документів, включаючи електронні. Офіційний документ визначається через сукупність таких ознак: офіційне походження (виданий або засвідчений уповноваженим суб'єктом); юридична значущість (документ має правові наслідки); формальні реквізити (наявність підпису, печатки, відповідність встановленій формі); матеріальний або електронний носій (документ може бути як у фізичній, так і в електронній формі).

Авторами проєкту нового КК пропонується під офіційним документом розуміти документ, який складається, видається чи посвідчується з метою: а) надання права чи звільнення від обов'язку, б) підтвердження чи посвідчення певної події, явища, обставини або факту, що спричинили чи здатні спричинити наслідки правового характеру [7].

Властивість офіційного документа виступати предметом кримінального правопорушення вимагає чіткого розуміння ознак складів кримінальних правопорушень, якими охороняється офіційний документ від посягання. Розглянемо окремі склади кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, предметом посягання яких є офіційний документ. Зокрема, офіційний документ є предметом службового підроблення як кримінального правопорушення, включеного до розділу XVII Особливої частини КК. При цьому, суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК, є службова особа у розумінні ч.ч. 3, 4 ст. 18 КК. В свою чергу, до ознак службових осіб належать, окрім іншого, особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом,

повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом. Очевидними є суперечності у наборі характеристик службової особи та особи, яка здатна складати, видавати чи посвідчувати офіційний документ (наприклад, для останньої не передбаченого такого джерела повноважень як суд, на відміну від службової особи; різний набір (перелік) юридичних осіб публічного та приватного права тощо), і такі суперечності, вважаємо, носять штучно створений характер, є наслідком надмірної зарегульованості відповідних норм-дефініцій.

Також офіційний документ є предметом декларування недостовірної інформації, оскільки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбачена Законом України «Про запобігання корупції», відповідає цілком поняттю офіційного документа (як доктринальному, так і нормативному, хоч воно і начебто не застосовне до ст. 366-2 КК). Предметом декларування недостовірної інформації є безпосередньо відомості вказаної вище декларації, якщо вони відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб (ч. 1 ст. 366-2 КК). Погоджуємось із обґрунтуваннями Мостепанюк Л.О., що декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, слід вважати різновидом офіційного документа, адже вона містить юридично значущу інформацію; має відповідну електронну форму та визначені реквізити; зафіксована на матеріальному носіїві інформації (серверах НАЗК); має відповідну роль – здатна бути джерелом доказової інформації; складати документ можуть лише уповноважені суб'єкти [4, с. 90].

По-третє, офіційний документ є предметом ряду інших кримінальних правопорушень, на лише передбачених приміткою до ст. 358 КК чи навіть кримінальними правопорушеннями, які знаходяться у тих самих розділах, що й склади кримінальних правопорушень, безпосередньо згадані у вказаній примітці.

Доктринальні та нормативні підходи до визначення поняття офіційного документа, а також правозастосовча практика, дають змогу виокремити такі ознаки офіційного документа як: 1) не-

обхідність складення, видання чи посвідчення відповідною особою в межах її компетенції за встановленою законом формою та з відповідними реквізитами; 2) зафіксована інформація повинна мати юридично значущий характер - підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків. Крім того, офіційний документ певного виду повинен характеризуватись, окрім наведених вище (загальних) ознак, ще й додатковими спеціальними ознаками, які передбачені диспозицією відповідної норми Особливої частини КК та галузевими нормативно-правовими актами.

Висновки. Недосконалість нормативного визначення поняття офіційного документа у КК створює проблеми в правозастосуванні. Доктринальні підходи до визначення офіційного документа в законі про кримінальну відповідальність об'єднуються у загальному принципі його важливості та можливості використання як підстави для кримінальної відповідальності за його незаконне використання або фальсифікацію як такого або ж офіційного документа певного виду. Доцільним є законодавче закріплення поняття офіційного документа, яке б поєднувало формальні, матеріальні та функціональні ознаки (як мінімум до таких повинні належати: необхідність складення, видання чи посвідчення відповідною особою в межах її компетенції за встановленою законом формою та з відповідними реквізитами; зафіксована інформація повинна мати юридично значущий характер – підтверджені чи засвідчені нею конкретні події, явища або факти мають спричиняти чи бути здатними спричинити наслідки правового характеру у вигляді виникнення (реалізації), зміни або припинення певних прав та/або обов'язків). Загальні ознаки офіційного документа (примітка до ст. 358 КК) в окремих випадках (наприклад, у проаналізованих нами кримінальних правопорушеннях у сфері господарської та службової діяльності) доповнюються специфічними ознаками, які позначають їх видову, галузеву тощо належність.

1. Андрушко П.П. Документи як предмет злочинів, склади яких передбачені статтями 357, 358 та 366 КК України // Альманах кримінального права: збірник статей. Вип. 1. Київ, 2009. С. 4-76.

2. Карпенко М. І., Москаленко О. М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*. 2012. № 9. С. 28–38.
3. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Київ, 2002. 640 с.
4. Мостепанюк Л. С. Декларування недостовірної інформації: аспекти предмета кримінального правопорушення // *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 86-93.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ, 2018. 1360 с.
6. Постанова колегії суддів Другої судової палати ККС ВС від 18.02.2025 у справі № 752/23669/23. Url: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125297090>
7. Проект Кримінального кодексу України (станом на 02.04.2025). Url: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН. Офіційний документ, як предмет службового підроблення, в ракурсі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

У статті досліджуються підходи до кримінально-правового розуміння офіційного документа у кримінальному праві України. Обґрунтовується важливість встановлення ознак офіційного документа за вітчизняним законодавством, зокрема, при здійсненні кримінально-правової кваліфікації. Аналізується нормативне визначення поняття офіційного документа крізь призму його суттєвих ознак, а також досліджуються наявні пропозиції змін кримінального законодавства та наукові позиції стосовно розуміння вказаного поняття як предмета кримінального правопорушення. Звертається увага на склади кримінальних правопорушень, у яких офіційний документ включений законодавцем до інших ознак складу кримінального правопорушення, а не лише до предмета кримінального правопорушення. Вказується на недоліки понятійного апарату, який використовується при нормативному визначенні поняття офіційного документа, та досліджується доцільність такого визначення на рівні закону про кримінальну відповідальність. Доводиться, що нормативне визначення офіційного документа, яке міститься у примітці до ст. 358 Кримінального кодексу України (далі – КК), є настільки загальним, що йому відповідають також предмети низки інших складів правопорушень, а не лише тих, що визначені вказаною приміткою. Поряд із цим, на прикладі окремих кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності (ст. 366, 366-2 КК) узагальнюються законодавчі підходи до формулювання конструкцій складів кримінальних правопорушень, предметом яких є офіційний документ або конкретний вид офіційного документу. Звертається

увага на наявність в окремих випадках нормативного визначення офіційних документів певного виду (наприклад, виборчої документації). Зроблено висновки щодо суттєвих ознак поняття офіційного документа, як предмета кримінальних правопорушень у сферах господарської та службової діяльності, а також щодо доцільності нормативного закріплення поняття офіційного документа у існуючому на даний час вигляді.

Ключові слова: офіційний документ, службова діяльність, професійна діяльність, надання публічних послуг, предмет кримінального правопорушення, службова особа, кримінальне правопорушення, підроблення, кримінальна відповідальність.

Iryna HAZDAYKA-VASYLYSHYN. Official document, as the subject of official forgery, in the context of criminal offences in the field of official and professional activities related to the provision of public services

The article examines approaches to the criminal law understanding of an official document in Ukrainian criminal law. It substantiates the importance of establishing the characteristics of an official document under domestic law, in particular, when carrying out criminal law classification. The normative definition of the concept of an official document is analysed through the prism of its essential characteristics, as well as existing proposals for changes to criminal legislation and scientific positions regarding the understanding of this concept as the subject of a criminal offence. Attention is drawn to the elements of criminal offences in which the legislator includes an official document among other elements of a criminal offence, and not only as the subject of a criminal offence. The shortcomings of the conceptual apparatus used in the normative definition of the concept of an official document and the expediency of such a definition in general at the level of criminal liability law are pointed out. It is argued that the normative definition of an official document contained in the note to Article 358 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – the CC) is so general that it also corresponds to the subjects of a number of other offences, and not only those specified in the note. At the same time, using the example of certain criminal offences in the sphere of official activities (Articles 366 and 366-2 of the CC), legislative approaches to the formulation of criminal offences involving official documents are summarised. Attention is drawn to the existence in certain cases of a normative definition of official documents of a certain type (e.g., election documentation). Conclusions have been drawn regarding the essential features of the concept of an official document as the subject of criminal offences in the spheres of economic and official activity, as well as regarding the expediency of normative consolidation of the concept of an official document in its current form.

Keywords: official document, official activities, professional activities, provision of public services, subject of criminal offence, official, criminal offence, forgery, criminal liability.